

החלמוניות - מאחרות או מקדימות לפרוח השנה?

אבי שמידע, חוג כלנית, המחלקה לאבולוציה ואקולוגיה והמרכז לחקר הרציונליות,
האוניברסיטה העברית בירושלים - avi.shmida@gmail.com
שמעון כהן, חוג כלנית - simonronit@bezeqint.net
תמונת השער: חלמונית גדולה, צילם שמעון כהן ©

התצפית: 10.11.2021

פרסום: 15.11.2021

פתיח: אתרי הפריחה של חלמונית גדולה נמצאים בחודש נובמבר בכל שנה בשיא פריחתם. האם השנה, בעקבות עצירת הגשמים הקיצונית החלמוניות הקדימו או אחרולפרוח ? על כך ועל אתרי חלמוניות יפים לביקור בכתבה הבאה.

תיוג: חלמונית גדולה, גיאופיטים, מבשרי הגשם, היסטרנטיים, פורחי סתיו, שוק האבקה, פנולוגית הפריחה, הרי-יהודה

=====

כל שנה אתרי הפריחה האטרקטיביים ביותר בסתיו הם של החלמונית הגדולה: צמח בצל זה פורח ללא עלים וללא תלות בגשם במקבצים צפופים בצהוב עז כאשר חובבי הטבע וחוקרי החלמוניות סכמו לעצמם את עונת שיא הפריחה באתרים השונים: במצפה שלגים בחרמון שיא הפריחה בסוף חודש ספטמבר, בהר בוקר ובנחל קטלב בהרי ירושלים במחצית אוקטובר, במעלה רחבעם(הרודיון) ובלהבים ב"דיוק" ב-22 לנובמבר כל שנה ובנחל מיצר אשר בדרום הגולן בתחילת דצמבר. מה הרציונל בתחום הפריחה הרחב כל כך? כתבנו על כך בעבר (פרידמן וחב. 2014) ונסכם בקצרה: ככלל, כל אתר גיאוגרפי פורח כל שנה באותו מועד כאשר הפריחה "הפוכה" לרום הטופוגרפי; כלומר היא מתחילה במרומי החרמון בסוף ספטמבר, פורחת בהר-חוזק בתחילת אוקטובר ויורדת בגובה הטופוגרפי עם המעבר לסוף הסתיו. חלמוניות נחל מיצר בדרום הגולן לדוגמא, פורחות בתחילת חודש דצמבר. כן, יש יוצאים מהכלל, כך זה תמיד "בטבע"; לדוגמא - חלמוניות הנגב מקדימות לפרוח ללא תלות ברום הטופוגרפי, וכך נוהגים גם מבשרי גשם אחרים בהר-הנגב דוגמת

סתונית גדולה וקליפות וכרכום הרמון.

חלמונית גדולה *Sternbergia clusiana* חוות טליה, רכס מעון, צילם ש. כהן ©

ומה לגבי הסתיו הנוכחי, זה של שנת תשפ"ב 2021? האם בעקבות היובש הקיצוני הנובע מעצירת הגשמים והטמפרטורות הגבוהות יחסית חלה הקדמה של הפריחה או אולי התמעטות מספר הפרחים? אכן חובבי טבע אחדים פנו אלינו עם הכללה זאת והדגישו כי "השנה הפריחה של החלמוניות דלילה יותר וכי השוואת אותו אתר פריחה המוכר להם מזה שנים - צפיפות החלמוניות בו קטנה יותר ואולי גודל הפרחים קטן במקצת". נדגיש, אין להכללה זו כל סימוכין ואף אחד מכל חוקרי הגיאופיטים מבשרי הגשם לא ספר באופן כמותי רב-שנתי אוכלוסיה טבעית של חלמוניות. ספירה כמותית רב-שנתית אותה אנו עורכים באתר מעלה רחבעם כל שנה, איננה קושרת את שפעת הפריחה עם כמות הגשם השנתית.

חלמונית גדולה Sternbergia clusiana חוות טליה, רכס מעון, צילם ש. כהן ©

מקובל על כל חוקרי הפנולוגיה של הצמחים, כלומר אלה החוקרים את הגורמים המשפיעים על מקצב העלווה והפריחה של גיאופיטים (צמחי בצל ופקעת) כי מועד הפריחה של הגיאופיטים ההיסטרנטיים הסתוויים איננו תלוי בגשמי אותו סתיו. לדוגמא: מועד הפריחה של **סתונית ירושלים, כרכום נאה, חלמונית גדולה ואחילוף החורן** אינו תלוי אם ירד גשם או לאו. הפריחה של מבשרי הגשם תלויה קודם כל בהתקצרות אורך היום וגורם שני הוא גל של טמפרטורות נמוך הגורם לפריצת גבעול הפריחה מעל הקרקע ולפתיחת הפרחים. אם הכללות אלה תקפות היינו מצפים השנה לאיחור בפריחה של הגיאופיטים מבשרי הגשם שכן לפחות עד תאריך 15.11.21 לא היה בסתיו זה ימים קרים של ממש. רמזים רבים לכך בצמחי הבר והתרבות: הנשירה של הגפן מתאחרת והפריחה הקייצית של עצי **השיזף המצוי, הפלפלון בכות וטבק השיח** ממשיכה עמוק לתוך חודש אוקטובר ונובמבר. מאידך גורם היושב הקיצוני לאיחור רב בפריחת **סתונית היורה**.

גם בבית-ספר שדה הר-גילה אנו סופרים את מספר הפרחים בשני מקבצי חלמוניות כל שנה. השוואת הנתונים מורה כי מספר הפרחים קטן בהשוואה לשנים קודמות וגודל הפרח קטן במקצת. להכללה זו הגיע גם אחד מעמנו (ש.כ.) תוך ביקור חוזר במספר אתרי חלמוניות בשדרת ההר ובנגב הצפוני. אנו קוראים לחובבי הטבע ל"יסד חלקות" ולמדוד בהן את מספר הפרחים כל שנה ב"שיא הפריחה" (איך ומתי סופרים - ראה מסגרת). מדוע

, אם בכלל השנה צפיפות הפריחה נמוכה? אם התופעה נכונה, מתבקש כי היובש בקרקע של הסתיו הנוכחי משפיע כן על עוצמת הפריחה הנוכחית ולא רק כמות המים והמזון שאספו הבצלים משנים קודמות. מסקנה - יש עוד הרבה במה להתבונן ולבדוק באוכלוסיות החלמונית הגדולה. נשמח אם תכתבו על אתרי פריחה של החלמונית ומועדיהם ב"תגובות" בסוף הכתבה.

אתרי פריחה של חלמונית גדולה לביקור עתה(מחצית נובמבר)

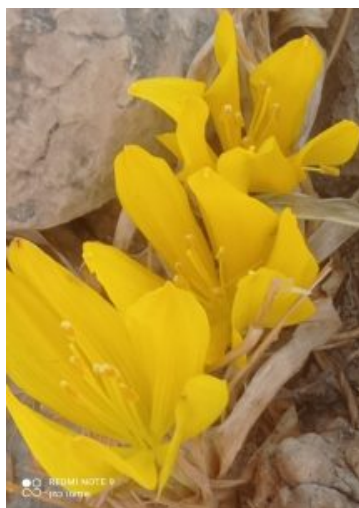
האתר בשופע ביותר בפריחה הידוע לנו בסתיו זה הוא שמורת החלמוניות ממזרח ללהבים. במקום אליו ניתן להגיד באמצעות "עמוד ענן" (ראה מסגרת) פורחות עתה מאות חלמוניות (200-300). בהרי-יהודה ידוע האתר של מעלה-רחבעם הנמצא מדרום מזרח להרודיון ואפשר להגיע אליו דרך כפר אלדד הנמצא ליד הישוב נוקדים. שיא הפריחה במקום חל בתאריך 23. בנובמבר כאשר בשנים האחרונות ישנה ירידה דרסטית במספר החלמוניות הפורחות (ראה סכום השתלמות כלנית בתאריך 22.11.21); לפנינו ספרנו במדרון 24000 פרחים ובשנה שעברה נספרו רק 405. מדוע מספרן מתמעט כל כך בשנים האחרונות? אנו חושבים שהסיבה אי מניעת רעית צאן באזור; כתוצאה מכך העשביה החד-שנתית ובמיוחד שעורת התבור משגשגת, מצילה על עלוות החלמונית ומייבשת את הקרקע.

איך למצוא את אתרי החלמוניות הפורחים בעזרת "עמוד ענן"
אתר עמוד-ענן הוא אתר חינמי המציג על גבי מפת סימון שבילים או תצלום לוויין אתרי טבע (גיאוגרפיה, ארכיאולוגיה, צמחים וחיות) ברחבי ישראל. כדי למצוא את אתרי הפריחה של החלמוניות, אנא הקישו בכפתור "נקודות ענין או מקום" אשר בסרגל הלבן הנמצא בצד העליון הימני של המפה את שם האתר, לדוגמא "חלמוניות הר ריחניאה"(חשוב לאיית את השם במדויק) והמפה מתמרכזת לאתר המבוקש. ניתן להתשמש בכפתור "נווט למקום" (בפורמט הפלאפון כפתור זה נמצא בחלון של הטקסט על האתר עצמו) ועמוד-ענן מציג במפה מסלול סגול מהמקום בו עתה נמצא אתה ועד נקודת היעד.

בכרמי צור בדרום גוש עציון ניתן עתה לראות גושים של עשרות פרחי חלמוניות בשיא

פריחתם. אחד מעמנו (ש.כ.) ספר בתאריך 11.11.21 כ-100 פרחי חלמונית - ראה סימונים מדוייקים ב"עמוד ענן". בשומרון מומלף האתר של גבעת האלה בנמצאת בשולי נחל שילה ליד כביש 60 הראשי. אם נמשיך צפונה - עתה הוא מועד פריחת החלמוניות באתרים סביב ראש-פינה והר-ביריה מעל צפת: נחל ראש-פינה, נחל חצור ובדרך קק"ל של יער ביריה. האתר השופע ביותר בגליל פורח עתה בהר אדמון הנמצא 600 מ מזרחית לכרם בן-זמרה; חפשו את האתר "חלמוניות הר ריחאניה השוכן דרומית לפסגת הר אדמון; באזור מספר אתרי חלמוניות וזה השוכן בשולי מחצבת קרטון עזובה הוא השופע ביותר.

הדגשנו כי חלמוניות הנגב פורחות סתיו מוקדם יחסית אך לא כן לגבי החלמוניות השוכנות ברכסים דרומית לערד: בנחל להט הנמצא 5 ק"מ דרומית לערד פורחות עתה כ-150 חלמוניות בתוך דרדרת גסה במדרון הצפוני של ערות הנחל.

חלמונית גדולה *Sternbergia clusiana* נחל להט דרומית לערד, צילם ש. כהן ©

ספרות:

דפני א וורקר א 1983 אקולוגיה של האבקה בחלמונית גדולה, שפירית 2-3 : 69-75.

פרידמן ע שמידע א וגולן ע 2014 אתר חדש של חלמוניות - נחל שילה עילי. כלנית 1. <https://www.kalanit.org.il/?p=729>

שמידע א 2005 שוק הפריחה בסתיו - על מיני סתונויות בארצנו. אתר רת"ם, <http://www.rotem.huji.ac.il/topics/colchicum2.htm>

שמידע א 2015 הגיאופיטים פורחי הסתיו בישראל ושוק ההאבקה הסתוי, כתב-עת "כלנית" 2.

[הגיאופיטים פורחי הסתיו בישראל ושוק ההאבקה הסתווי](#)

שמידע א ופרגמן-ספיר 2015 הסוג חלמונית בעולם ובישראל - סיסטמטיקה, ביוגיאוגרפיה ואקולוגיה. כלנית 2.

<https://www.kalanit.org.il/?p=445> 2

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: שמידע א וכהן ש 2021 החלמוניות - מאחרות או מקדימות לפרוח?. "חדשות בוטניות", כתב-עת כלנית 8.

[החלמוניות - מאחרות או מקדימות לפרוח השנה?](#)